

FRAN PETRE

1906—1978

Profesor Fran Petre je bil vidna osebnost slovenske in jugoslovanske slavistične skupnosti. Bolj ko kdo drug se je tej skupnosti prišteval cela štiri desetletja, primarno in dosledno, se vanjo vključeval s polno zavzetostjo ustvarjalca in pobudnika, z zavestjo znanstvenika, pedagoga in organizatorja, vse do zadnje, krute prekinitve.

Kako celostno in izrazito je bil profesor Petre prisoten v slovenističnem krogu, vedo povedati mnogi, ne nazadnje tisti, ki so ga lahko pogosto poslušali na letnih zborovanjih. Kot primer njegove slovenistične udeležnosti bodi tu iz zadnjih mesecev omenjeno njegovo sodelovanje na simpoziju v počastitev stoletnice Župančičevega rojstva; naj je bilo to glede na program še tako utrujajoče, ni izostal od nobenega predavanja. Drugi tak primer je lahko njegov članek v prvi lanskoletni številki Slavistične revije, napisan v spomin njegovemu delovnemu tovarišu pri Slovenskem biografskem leksikonu, preminulemu profesorju Alfonzu Gspanu.

Za naše namene je dovolj, če očrtamo življenje Frana Petreta v nekaj vidnejših potezah. Po rodu je bil doma iz Repenj pod Šmarno goro, študije je opravil v Ljubljani. Na fakulteti je opazno njegovo organizacijsko kot publicistično delovanje v vrstah naprednih študentov (urednik lista *Akademski glas* 1935—1936). Strokovno se je izpopolnjeval v Parizu in Pragi. Že sredi 30. let je opozoril nase z literarnozgodovinskimi in kulturnopolitičnimi članki, posebej v *Sodobnosti*. Promoviral je leta 1937 s temo *Vrazova dijaška leta*. Vojna leta je prebil večidel v taboriščih. Po vojni je služboval na univerzi v Skopju, nato dve in pol desetletji na Filozofski fakulteti v Zagrebu, ki ji je posvetil svoje najboljše moči. Vmes je bil tudi dekan. Večkrat je gostoval na tujih univerzah. Zadnja štiri leta, po vrnitvi v Ljubljano, je delal v uredništvu Slovenskega biografskega leksikona; v to delo se je včlenil z veliko vnemo in z mnogimi načrti in ob njem ga je vzela smrt.

Značilna poteza Petretove delovne volje je njegova mnogostranost. Profesor Petre je združeval v svoji publicistiki literarnega zgodovinarja in teoretika, kulturnopolitičnega pisca in kritiškega informatorja; objavljaj je poleg slovenskega v srbohrvatskem in makedonskem tisku, pa še v vrsti tujih znanstvenih revij, pogosto tudi v dnevnem časopisju. Predaval je na seminarjih, strokovnih posvetih in pred t. i. širokim občinstvom. *Letopis SAZU* navaja npr. za l. 1976 taka predavanja v Zagrebu v društvu Slovenski dom in v Karlovcu.

Po svojem znanstvenem poreklu pripada pokojni profesor predvsem Kidričevi šoli. Ta mu je privzgojila, kakor na sploh njegovemu rodu, spoštovanje do zunanjih in notranjih empiričnih dejstev in težnjo po vsestransko podprti ponazoritvi ploskev literarnih dogajanj. Sad Kidričevega in deloma Prijateljevega uvajanja v znanstvenoraziskovalno delo je Petretova velika monografija, ki še po štirih desetletjih ohranja v naši znanosti kapitalno mesto, to je *Poizkus ilirizma pri Slovencih* (1939). V tem markantnem delu je nastopajoči znanstvenik, upošteva vidik generacij, spretno odbiral momente, ki tako ali drugače ponazarjajo družbenopolitične procese, zasledoval Vrazove osebne miselne in

čustvene silnice preobražanja v času ter tako popravil nekatera enostranska mnenja o prvaku našega ilirizma; zavrnitev tega gibanja na Slovenskem je razložil razen s kulturnimi še z družbenimi razlogi. V tematski obseg monografije se včlenjuje še nekaj študij, ki govorijo o Petretovem kompleksnem poglabljanju v dobo, npr. *Razgovor o politični vsebini slovenskega ilirizma* (1959), *Zahteva po »Kraljevini Sloveniji« l. 1848 v praških dokumentih* (1940) ali *Vpliv karantansko-panonske teorije na razplet ilirizma* (1941). Po vojni se v to široko predmetno območje uvrščata še gradivski obravnavi *Začetek korespondence med Vrazom in Safařikom* ter *Češka kritika Ahačjevih Pesmi* (obe 1951). Kako je to obdobje v prvi dobi literarnozgodovinskega študija Petretu priraslo k srcu, priča še razprava *Literarno ozadje Prešernovega Krsta pri Savici* (1940), ki — po Paternujevih besedah — s tem, da obrača pozornost k slovanskim literaturam, pomeni »opazen obrat v iskanju vzporednic«.

Fran Petre je bil po vsem svojem bistvu človek, odprt času in konkretnim družbenim vprašanjem. Že od vsega začetka se je pazljivo posvečal aktualni kulturnopolitični publicistiki, predvsem pri Akademskem glasu in v Sodobnosti. Boril se je s peresom za izpopolnitev slovenske univerze (*Univerza in njen materialni razvoj*, 1935), zbiral zapažanja o odnosih in nasprotjih v svetu in doma (*Pisatelj v današnji Franciji, Stajerska in Prekmurje 1936*, oboje 1936). V spominskem spisu *Po smrti Ivana Prijatelja* (1937) je predvsem poudarjal profesorjevo narodnopolitično angažiranost in dal izraza kritiki liberalne politike, ki je bila kmalu po osvoboditvi postala sredstvo vsedržavnega unitarizma. V spremenjenih razmerah po vojni se je k temam družbenopolitičnega značaja od časa do časa še vrnil. Zanimanje se mu je pri tem razširilo posebno na problematiko delavskega gibanja, npr. v študiji *Ivan Cankar rudarski kandidat* (1949), s katero po svoje dopolnjuje obsežni biografsko-sociološki oris *Rod in mladost Ivana Cankarja* (1947). Pozneje je bolj ali manj črpal iz lastnega poznanja stvari snov za prispevek *Proletarski odri v Ljubljani in okolici med obema vojnama* (*Delavski oder na Slovenskem*, 1964).

Kmalu po vojni je peljala služba Frana Petreta ven iz Slovenije, najprej v Makedonijo, ki si je ta čas jela ustvarjati lastna kulturnopolitična žarišča. Okolnosti službovanja, skopskega in pozneje zagrebškega, so univerzitetnega profesorja nujno vodile v literarno in kulturno posredništvo. Sad tega posredništva je izdaja *Makedonske antologije* (1948), ki je bila za tiste čase naravnost odkrivaljsko dejanje, poleg vrste poznejših spremnih študij in izdaj slovenskih književnih del, posebej še poezije, pri Hrvatih. Sicer pa mu je kot čistokrvnemu publicistu poleg študijsko naravnanih obravnav razgibavala misel še želja po čim bolj neposrednem stiku tudi s tistim občinstvom, ki bolj kot kaj drugega bere dnevno časopisje. Tako je npr. napisal o Dobrišu Cesariću esej za Novi svet in priložnostni članek v Primorski dnevnik, vrsto prikazov oziroma ocen, npr. o Finžgarju, Ingoličevi Stavki, Borovi novi pesniški zbirki, Antonu Debeljaku (Raziskovalec na področju poezije), Kreftu. Makedoncem je z vso vnemo prikazoval Prešerna, Župančiča (1948, 40 str.), Cankarja, pisal celo o boju za realizem pri Hrvatih. Ta stran Petretove publicistike je najbolj odmaknjena in je bila vse do zadnjega — do objave bibliografije v tej številki Slavistične revije — v splošnem zelo slabo znana.

Ob tako široko razprostrtem drobnem publicističnem delu pa Petre ni odriaval zajemljivega proučevanja širokih tem. Značilen tak prispevek je ena naših

najpomembnejših študij o srednjeveškem slovstvu *Srednjovjekovna pismenost u Sloveniji* (1955).

Nov, širokopotezen zagon je dobilo Petretovo znanstveno prizadevanje sredi petdesetih let. Pri iskanju novih poti ga je deloma podpiralo študijsko ozračje Zagreba, v katerem se je ta čas umestil. Pri tem mislimo na prizadevanje skupine, zbrane pozneje (od 1957) okrog revije *Umjetnost riječi*. Petre se je s polno pomlajeno voljo vključil v ta živi tok, ki je v literarni znanosti nastopil v imenu novih metodoloških gesel, kot npr. osredinjenje zanimanja za umetnostno besedilo, prednostno mesto stilne analize itd. Hkrati je Petre naredil prve odločne korake v proučevanje slovenskega ekspresionizma, ki je pozneje postalo njegovo najbolj izrazito in najbolj sklenjeno znanstveno torišče.

Pravzaprav je Petre že od vsega začetka videl in razumeval ekspresionizem v širši časovni povezavi, na eni strani vpet v določilnice obdobja med obema vojnama, na drugi strani, v povezavi z moderno. Pri tem je izhodiščnega pomena njegovo predavanje na slavističnem zborovanju v Mariboru 1954 (objavljeno najprej v *Novih obzorjih*, pozneje v *Pogovorih o jeziku in slovstvu*). Povezovanja sledečih si literarnih smeri se je Petre še pozneje kajkrat lotil, deloma v želji po temeljni razpostavitvi razgledišč deloma iz težnje po sintezi. To nazadnje v referatu za jugoslovanski slavistični kongres *Stilne formacije v slovenski književnosti med dvema vojnama* (1972).

Proučevanje ekspresionizma je profesor Petre opravljal, opiraje se predvsem na dve metodi: na analitično in primerjalno. Kot splošen uvod v celovito zastavljen koncept analitičnih stilnih obravnav je bila mišljena prva taka, ki je bila objavljena v hrvaščini v prvem letniku *Umjetnosti riječi*, *Idejnost i izraz ekspresionizma* (1957). Hkrati je podobno kakor že pred vojno (o slovenski romantiki v *Slawische Rundschau*), sodil, da je treba dati splošen očrt slovenskega ekspresionizma tudi za najširšo strokovno javnost v nemškem slavističnem glasilu (*Die Welt der Slaven*, 1956). Vse odslej in do konca življenja je Petre razčlenjeval pojav ekspresionistične poezije. Kljub drugimi konceptom, ki jih je imel v delu, se je k temu vztrajno vračal. Pri Župančiču je opazil karakteristično potezo, vizionarnost, ki pesnika moderne družbi z novim tokom, nakar jo je s suvereno roko odstiral od primera do primera pri Jarcu in jo razložil z zunanjimi in notranjimi momenti (*Kozmična poezija Mirana Jarca*, 1955). Sledile so istovrstne studiozne obravnave *Podbeškovo problem* (1956), *Uz genezu hrvatskog i slovenskog ekspresionizma* (1969), *Struktura lirike Antona Vodnika* (1970), *Verz slovenskega ekspresionizma* (1974). Zadnje, kar nam je znano o Petretovem proučevanju vprašanj ekspresionizma, sta dve predavanji v juniju 1976. leta, ki ju je imel pred tujim občinstvom, na simpoziju, posvečenem tej smeri, v Strasbourgu (*Zwei experimentelle Formen im slovenischen Expressionismus*) in v slovanskem seminarju v Baslu (*Die Forschung des Expressionismus*).

V katero smer so šla Petretova raziskovanja ekspresionizma? Najprej so ga zanimala genetična vprašanja: ugotovil je, da je začetke slovenskega ekspresionizma treba iskati že pred prvo vojno, ko se je zbrala ob Zori mlada katoliška književna generacija, raziskal je, kako se je vojni čas odrazil v vsej poeziji nastopajočih, in nazadnje, analitično razkril diferenciacije, ki so se kmalu po vojni začele kazati v novi poetični smeri (kozmično vizionarna, anarhistično protivojna, socialno revolucionarna in religiozno mistična smer). Treba je poudariti, da se je Petre med prvimi uprl mnenju, ki si je po zadnji vojni lastilo posebno

veljavo, namreč, da bi bil ekspresionizem reakcionaren (in je izrecno na nekem mestu v tej zvezi imenoval Lukáčsevo tovrstno sodbo kot enostransko). Škoda, da Petre navedenih spisov, dopolnjenih po zmožnosti še s Kosovelom, ni izdal v knjigi. Lahko postavimo, da bi ta knjiga pomembno utrdila našo vednost o struji, ki je sredi pedesetih let, ko se je Petre začel sistematično z njo ukvarjati, povzročala toliko nejasnosti.

Posebna ljubezen Frana Petreta je bila moderna, posebej Župančič in Cankar. V proučevanju teh dveh prvakov slovenske literature je prispeval viden delež, vnesel svojo noto. Njegova razprava *Vizionarnost Otona Župančiča* (1955) je osvetlila eno karakterističnih potez velikega lirika, v študiji *Iz Župančičeve poetike* (1969) je poudaril pomen ljudske pesmi v njegovem oblikovanju in nazadnje s predavanjem *O iluzionizmu Veronike Deseniške* (1968) odkril v znani tragediji moderne kvalitete. Kot je bilo že omenjeno, je o Cankarju pisal že po vojni na pozitivistični osnovi, medtem ko se je po vrnitvi k tej temi nagnil k študiju oblike, predvsem zgradbe in motivike: *Autobiografsko v delu Ivana Cankarja* (1968), *Tipologija proze Ivana Cankarja* (1969), *Motivi odtujenosti v Cankarjevem delu* (1969), *Nina* (1970), *Cankarjeve variante odtujenca* (prebrano na simpoziju 1976, objavljeno 1977).

Poleg teh dveh osrednjih predmetnih območij je Petretov raziskovalni pogled ob različnih priložnostih posegal na ostale ploskve, zajel tako ali drugače vsa slovenska literarna obdobja. Česa vsega se je dotaknil, pove bibliografski spisek, tu bodi omenjeno, kar se zdi posebej značilno. Tako npr. je bil poln dognanj njegov poseg v razsvetljenje z analitično obravnavo o Pohlinovi poetiki, z večjo interpretacijo Zadovoljnega Kranjca, s priložnostnimi prispevki o Kopitarju itd. Domača je bila profesorju Petretu tudi povojna književnost, s predavanji je obravnaval Gradnikovo zgodnjo liriko, predvojne romane Miška Kranjca, tudi tržaške pripovednike. Tudi zgodovina književnih zvrsti ga je zanimala, ko je npr. za splitske Mogučnosti (1965) dal pogled na slovenski roman ali za že imenovano Münchensko revijo *Die Welt der Slaven* (1967) prikaz tendenc v slovenski pripovedni umetnosti. Občasno je pisal tudi ocene, npr. Meriggijeve obravnave slovenskega slovstva (v pregledu jugoslovanskih književnosti).

Še ena stran Petretove publicistične dejavnosti zahteva polnovredno upoštevanje: njegovo zanimanje za literarno teorijo, poetiko in metodologijo. To zanimanje je izpričal že pred vojno, posebej v oceni velike literarne zgodovine svojega učitelja Franceta Kidriča. Ko je poudaril realistično in racionalistično utemeljenost metode svojega učitelja, je hkrati še označil, da o metodi odločata dva vidika: razvojni in sociološki. Precej pozneje, v zadnjem desetletju, se mu je ponudila priložnost, da je v predavanju pod naslovom *France Kidrič v tokovih literarne zgodovine* (1975) predstavnika slovenske vede postavil ob njegove svetovne sodobnike, in sicer tako, da je njegove raziskovalne postopke primerjal z njihovimi. Naslanjajoč se bolj ali manj na Kidriča, je menil, da je za t.i. nedržavne narode v literarni vedi potrebna drugačna periodizacija, tudi metodologija, kot je to v t.i. velikih literaturah (*Periodizacija tkzv. književnosti nedržavnih narodov*, 1965). O poetiki in metodologiji raziskovanja pesniških besedil je pisal ob različnih priložnostih. Dva najbolj eksplicitna primera sta njegovo predavanje na zborovanju jugoslovanskih slavistov v Ljubljani 1961 (*Literarna zgodovina in estetski kriterij*) in temeljni kratki traktat *Pesniški jezik* (1968). V ljubljanskem predavanju je pokazal, koliko veljave pritiče pozitivizmu,

ki da je »opravił važno funkcijo, a obstal brez moči pred pravo notranjo podobno umetniške izpovedi in načinom umetniškega oblikovanja ter s tem pred bistvom umetniške tvorbe na področju umetniške besede«. Ne da bi zapadal v ekskluzivnem zavračanja drugih metod (sociološke in kulturnozgodovinske), je zlasti v šestdesetih letih poudarjal strukturalno metodo in ji dajal brez-pogojno prednost: »V strukturi je zajeto vse, od idejnosti v pesmi do zvočnih kvalitiet najtišjega njenega glasu. Vsako umetniško delo je v sebi zaključena totalnost. Kot enkratno, neponovljivo imaginativno dejanje sestoji iz sklopa zelo različnih elementov, ki šele v svoji skupnosti in točno predvideni medsebojni odvisnosti delujejo kot umetniške stvaritve. Prodrati v strukturo umetnine pomeni odkriti notranje zakone njene gradnje. Duhovni svet pisca se prenaša na nas izključno samo prek besede. Beseda je posrednik vseh lastnosti književnega dela in nosilec vseh kvalitiet, zajetih v njem.« (Poudaril Š. B.)

Nazadnje, vendar kot enako pomembno, bodi omenjeno še Petretovo pedagoško delo: tako rekoč vse življenje je predaval na univerzah zunaj Slovenije, kar je po svoje opredelilo njegovo delo. Postavljen je bil pred nalogo, nuditi vednost o slovenski literaturi, njenem razvoju in dosežkih pred študenti, zraslimi v precej drugačnem okolju, kot je bilo njegovo izvorno. Pa ne samo to, moral je ustvarjati v njih in v njihovi akademski sredini pravi odnos do slovenskega slovstva. To ni bilo lahko, vendar je bil v tem posebej uspešen, kot vedo povedati njegovi slušateljji in kot so to tudi zapisali. Mučilo pa ga je, ker je mislil, da to njegovo delovanje doma ni dovolj cenjeno. V srečnih letih je opazno skrbel za slovenistični naraščaj (njegova pomožna sodelavca sta bila v dobi formiranja npr. Jože Toporišič in Jože Pogačnik).

Življenja in delovanja Frana Petreta se drži določen delec tragičnosti: ni mu bilo dano, da bi dokončal oziroma uresničil številne bogate študijske koncepte. Na drugi strani pa smo spričo opusa, ki je zdaj v celem razgrnjen pred našimi očmi, nemalokdaj presenečeni ob njegovi ostrim misli, ob strnjenosti in doslednosti postopka. Kdor se bo poglobljaj v slovensko literarno zgodovino, se bo k misli in delu pokojnega profesorja vračal še in še.

Štefan Barbarič
SM v Ljubljani